

Sijaisvanhemmuus nyky-Venäjäällä – työtä vai rakkautta?

Artikkelissa tarkastellaan hoivan käsitteen kautta sijaisvanhemmuuden ammatillistumista Venäjällä meneillään olevan lastensuojelun sijaishuollon uudistamisen kontekstissa. Analysoimme, kuinka lapsikylässä asuvat sijaisvanhemmat näkevät ja määrittelevät oman roolinsa ja toimintansa tarkoituksen pohjaten viidessä eri venäläisessä lapsikylässä sijaisvanhempien parissa toteutettuihin fokusryhmäkeskusteluihin ja teemahaastatteluihin. Sijaisvanhemmuus ymmärretään dikotomisesti joko rakkautena tai työnä. Käsitys hoivasta rakkautena ymmärretään moraalisenä velvollisuutena ja eettisenä arvona. Tällöin kiistetään mahdollisuus hoivan virallistamiseen ja sen alistamiseen säännöille ja byrokratian ja markkinavoimien sanelulle. Hoivan määrittelemisen työnä puolestaan tekee sijaisvanhemmille mahdolliseksi rationalisoida omaa toimintaansa ja problematisoida sijaisvanhemmuuden statusta yhteiskunnassa. Tällöin sijaisvanhemmuuden ammatillistuminen nähdään ratkaisuna lukuisille ongelmille, joihin sijaisvanhemmat törmäävät, ja sijaisperheissä tapahtuvan hoivan aseman parantamisena.

Žanna Tšernova &
Meri Kulmala

Vanhemmuuden ammatillistuminen on tärkeä kehityslinja niin Venäjän nykyisessä sosiaalipolitiikassa kuin arkipäiväisessä elämässä.¹ Vanhemmuuden ammatillistumisella viitataan vanhemmuuden diskursiiviseen muotoutumiseen, jossa lasten kasvattaminen ja hoiva vaativat vanhemmilta erityisosaamista (esim. lääketieteen, psykologian ja pedagogiikan aloilla), jota heille kertyy vanhemmuuteen liittyvissä sosiaalistumisprosesseissa (Tšernova & Špakovskaja

2016). Yhteiskunta ei tarkastele vanhemmuutta, joka kytkeytyy individualisaation ja reflektiivisen modernisaation prosesseihin (Giddens 2004), enää yksinomaan ”luonnollisena”, biologisesti määräytyvänä sosiaalisena roolina. Vanhemmuudesta tulee moninaista erilaisten kasvatustyilien, vanhemmuuden ideologioiden, vanhemmuuden roolien sisällön sekä lapsen ja vanhempien suhteita määrittävän formaalin statuksen mukaisesti. Tällä tapaa nykyvanhemmuus määrittyy vaikeaksi diskursiiviseksi ilmiöksi, jota säätelee niin valtiopolitiikka kuin lastenhoitokäytäntöjen kulttuuriset ja sosiaaliset normit.

Sijaisvanhemmuutta voi tarkastella eri näkökulmista, joiden pohjalta sitä voi luonnehtia ammatilliseksi toiminnaksi. Näin tarkastellen siihen kuuluvat teoreettiseen tietoon pohjaavat taidot, koulutus ja valmius käyttää näitä taitoja, kokein ja todistuksin varmennettu kompetenssi sekä yhteiskunnallinen hyöty (Lovtsova 2005). Nykyisen lainsäädännön mukaan Venäjällä potentiaalisten adoptio- ja sijaisvanhempien tulee osallistua valmennukseen (venäjäksi *Škola prijomnyh roditelei, ŠPR*), jonka pakollisuus perustuu siihen, että lasten kasvatusta ei ole pelkästään rakkautta ja hoivaa, vaan ammattitaitoa ja pätevyyttä vaativaa rakkautta ja hoivaa. Sijaisvanhemmat epäilemättä toteuttavat yhteiskunnallisesti tärkeää toimintaa. Voidaan sanoa, että ammatillistumisen prosessi näkyy siellä, missä vanhempainvelvollisuuksien toteuttamista ei pelkästään kontrolloida ja ylläpidetä vaan myös valtiollisesti tuetaan. Tässä artikkelissa meitä kiinnostaa hoivan käsitteen sosiologinen analyysi ammatillistumisen kontekstissa. Kysymme, miten lapsikylissä asuvat sijaisvanhemmat määrittävät hoivan käsitteen erityisenä toimintana, joka vaatii tiettyjä taitoja, osaamista ja kompetensseja ja jonka toimija- ja toimintakonteksti on muutoksen alla.

Hoivan ammatillistuminen: globaali trendi, paikallinen konteksti

Vanhemmuuden muutokset eivät ole vain väestöllisiä, avioliiton ja sukupuolisuhteiden moninaistumiseen tai yksilöiden lisääntymiskäyttäytymiseen tai hoivan ammatillisuuteen liittyviä. Samaan aikaan nyky-yhteiskunnat kamppailevat ”hoivavajeen” kanssa niin globaalisti kuin paikallisesti (Hochschild 2003). Tällöin hoiva nähdään yhteisenä hyvänä, jolloin sen riittämyys niin määrän, laadun kuin saavutettavuuden näkökulmasta määrittyy ongelmaksi. Hoivan kysynnän kasvu näkyy siinä, että se ylittää kodin sekä perhepiirin rajat ja sitä tarjotaan yhä suurempi joukko yhteiskunnallisia toimijoita.

Hoivan ammatillistuminen ei ilmene ainoastaan siinä, että hoivan ja palvelujen tarjoamiseen liittyvien ammattien (lastenhoitaja, sairaanhoitaja, sosiaalityöntekijä) nimikkeistö laajenee, vaan myös siinä, että hoiva kaupallistuu. Hoivan ammatillistuminen määrittelee perinpohjaisesti uudelleen sekä hoivan ihanteet (moraaliset normit siitä, kuka hoivaa ketä ja miksi) että institutionaaliset järjestelyt (kuka, missä, milloin ja millä säännöillä). ”Lämmin”, henkilökohtainen, palkaton kotona tapahtuva hoiva pysyy toivottavana ihanteena, mutta hoivavajeen kasvaessa se ei voi olla ainoa mahdollinen vaihtoehto hoivatarpeen tyydyttämiseksi. Hoivan ammatillistuminen mahdollistaa sen toteuttamisen vastuun jakamisen eri yhteiskunnallisten toimijoiden kesken vastaanottajien tarpeiden ja erityispiirteiden mukaan. Ammatillistunut hoiva ylittää perheen rajat ja nojaa muun muassa julkisiin palveluihin, kaupallisiin toimijoihin ja kolmannen sektorin palveluntarjoajiin. Tämä sallii hoivan tarkastelemisen työnä, joka vaatii tiettyä pätevyyttä ja koulutuksella hankittua tietoa. Kotona tapahtuvan hoivan rajat ylittävä hoiva saa julkisen toiminnan luonteen. Siitä tulee vastuullista toimintaa, kun sitä ja sen laatua valvotaan byrokraattisen ja/tai markkinalogiikan perusteella.

Sijaisvanhemmuus toimii tässä kontekstissa yhtenä esimerkkinä sosiologisesta tavasta ymmärtää hoivan ammatillistuminen. Tämä ammatillistuminen voidaan asettaa tutkimuksesamme useaan eri kontekstiin: lastensuojelun sijaishuollon deinstitutionalisaation yleiseen kontekstiin sekä erityiseen lapsikylän kontekstiin, jossa useampi sijaisperhe asuu yhdessä tarjoten sijaiskodin suhteellisen monelle (6–10) erityistä tukea tarvitsevalle lapselle (esim. teini-ikäiset, isot sisarusparvet, terveyteen liittyvistä ongelmista kärsivät lapset ja nuoret).²

Venäjä on uudistanut lastensuojelujärjestelmäänsä vuodesta 2014 lähtien. Tämä deinstitutionalisaation eli lastensuojelun laitoshoidon purkamiseen tähtäävä prosessi aktualisoi kysymyksen sijaisvanhemmuuden ammatillisuudesta sekä osoitti, että tämänkaltaisesta hoivasta ja siitä, mitä sijaisvanhemmuus on, ei ole yhtenäistä käsitystä venäläisessä keskustelussa. Tämä ymmärrysten moninaisuus käy ilmi niin hallituksen politiikan kuin yleisen mielipiteen, kulttuuristen käsitysten sekä asiantuntijoiden ja itse vanhempien näkemysten tasolla.

Ymmärrämme lastensuojelun deinstitutionalisaation laaja-alaisena prosessina. Kyse ei ole vain laitoksiin sijoitettujen lasten määrän vähentämisestä tai heidän sijoittamisestaan sijaisperheeseen (uudistuksen määrällinen ulottuvuus), vaan myös periaatteellisesta muutoksesta ”hoivan ihanteiden” tasolla (Kremer 2006) ja sen institutionaalista uudelleen järjestämisestä (Kulmala, Rasell & Chernova 2017). Uusi hoivan ideaali, jolle uudistus rakentuu, on hoiva perheessä, ja näin sijaishuollon järjestämisen ensisijaiseksi muodoksi muodostuu sijaisperhe muiden hoivamuotojen sijaan. Sijaisperheitä suositaan nyt sekä valtion politiikan ja lastensuojelun asiantuntijayhteisön että yleisen mielipiteen tasolla. Tämä antaa mahdollisuuden puhua perheenomaisesta hoivasta normatiivisena mallina. Lastensuojeluinstituutioiden (ja niiden toimintaperiaatteiden) tasolla on meneillään itse järjestelmän (valtion instituutioiden toimintaperiaatteiden) radikaali rakennemuutos, joka pitää sisällään olemassa olevien lastenkotien vähentämisen ja/tai uudelleenjärjestelyn kodinomaisiksi ja väliaikaisiksi sijoituspaikoiksi, joissa tulee olla pienet 6–8 hengen ryhmät ja kaksi vakituista aikuista.

Näin ollen globaali hoivan ammatillistumisen trendi ja nyky-Venäjän lastensuojelun deinstitutionalisaatiopolitiikka tarjoavat mahdollisuuden tarkastella sijaisvanhempia kyseisen hoivan ensisijaisina tarjoajina ja lapsikyliä sijaisvanhemmuuden ammatillistumisen paikkana (Bogdanova 2017).

Sosiologinen lähestymistapa hoivatutkimukseen

Tutkimuksen teoreettinen kehys on hoivan sosiologia, joka on kehittynyt nopeasti viime vuosikymmeninä ja tuonut hoivan käsitteen akateemisen huomion keskiöön (Fine 2007; Rummery & Fine 2012; Zdravomyslova & Tjomkina 2015; Tšernova 2013). Hoivan sosiologinen käsitteellistäminen antaa mahdollisuuden vastata mm. seuraavanlaisiin kysymyksiin: Mitä muuta hoiva on kuin tietynlaista toimintaa? Kuka vastaa päivittäisestä hoivasta? Mihin hoiva paikallistuu? Mitkä ovat hoivan institutionaaliset logiikat ja kulttuuriset selitysmallit? (Tšernova 2011, 2013). Tieteellisessä kirjallisuudessa on kolme lähestymistapaa hoivan käsitteen määrittelemiseen: hoiva käsitteenä, jonka avulla voi kuvata tietyn naistapaisten³ toiminnan; hoiva tietyn tyyppisenä suhteena hoivaajan ja hoivattavan välillä; hoiva erityisenä työnä, jota suoritetaan tietyissä sosioekonomisissa, poliittisissa ja kulttuurisissa konteksteissa (Tšernova 2013, 49). Tässä artikkelissa tukeudumme viimeksi mainittuun ja ymmärrämme hoivan erityisenä työnä, joka voi olla laaja valikoima erilaisia toimintoja hoivan toteuttamiseksi.

Analysoidessaan hoivaa tästä näkökulmasta tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota useisiin seikkoihin. Ensinnäkin hoiva kulkee usein käsi kädessä emotionaalisen työn käsitteen kanssa. Emotionaalisen työn mallit syntyvät yhteisön emotionaalisen kulttuurin mukaisesti. Tällainen työ on personoitua, henkilökohtaisesti vastaanottajaan orientoitunutta. Siihen sovelletaan myös ”tunnesääntöjä” (*feeling rules*) ja tunteiden ”ilmaisusääntöjä” (*display rules*) eli kyse on ns. emotionaalisesta kulttuurista, johon sisältyy käsitys siitä, mitä ihmisten pitäisi tuntea eri tilanteissa (Hochschild 1989). Tämänkaltainen käsitys hoivasta antaa mahdollisuuden määrittellä hoiva rakkauden työnä (*love labour*), joka rakentuu läheisten suhteiden logiikalle ja jota arvioidaan kulttuuristen normien määrittämien moraalisten kategorioiden näkökulmasta (Finch & Groves 1983; Hochschild 2003; Simonova 2013). Tällainen hoiva on emotionaalisesti luonteeltaan lämmintä, ja sen vastakohtana toimii kylmä, institutionaalinen hoiva, joka puolestaan rakentuu byrokraattisten menettelyjen ja standardoitujen sopimusvaatimusten logiikalla (Ungerson 2005).

Toiseksi hoivan käytäntöjä voidaan tarkastella erityistä sisältöä ja työolosuhteita vaativana työnä (Zdravomyslova & Tjomkina 2015, 543). Tämän työn sisältö on tarjota kattavaa hoivaa sitä tarvitseville, ts. heidän fyysisten, aineellisten, älyllisten ja emotionaalisten tarpeidensa tyydyttämisen pitkänkin ajanjakson aikana. Tämä tarkoittaa sitä, että hoivan käytännöt rutinoituvat. Tässä mielessä hoiva on samanaikaisesti tiukasti operationaalisesti määriteltyä, mutta sen sisältö voi vaihdella kontekstista riippuen. Hoivakäytäntöjä säädellään voimakkaasti moraalisisilla imperatiiveilla ja kulttuurisilla säännöillä, jotka säätelevät sekä hoivan tarjoajien että vastaanottajien käyttäytymistä. Kaikki tämä – hoivan samanaikainen hajanaisuus, rutiinomuuttavuus, syklistyys ja emotionaalinen vaativuus – tekee siitä monimutkaista toimintaa, jonka rahallisen arvon määrittäminen on vaikeaa. Käsitys, että hoivatyö ei vaadi erityistä tietämystä, taitoja ja erityisiä kompetensseja, tai käsitys sen naistapaisuudesta tai sukupuolen mukaan määräytyvästä epäsuhtaisesta palkkatasosta toimivat esteenä hoivan ymmärtämiselle työn kategoriana.

Kolmas hoivan piirre työn näkökulmasta tarkasteltuna liittyy valtasuhteisiin, jotka syntyvät hoivan tarjoajan ja vastaanottajan välille. Monet tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota hoivan tarjoajan aseman vaikeaselkoisuuteen. Sen monitulkintaisuus näkyy siinä, että yksittäinen hoivan tarjoaja on yhtäältä valta-asemassa suhteessa hoidettavaan, mutta toisaalta hän itse on haavoittuvassa asemassa, koska hänen toimintaansa arvioidaan ja valvotaan eikä sitä aina tarkastella työnä. On todettu, että hoivan tarjoamista ei pidetä työnä, koska sen asema yhteiskunnassa on alhainen ja se liitetään usein naistapaiseen työhön, jolloin sitä tarkastellaan naiselle ominaisena luonnollisena toimintana. Olivatpa hoivan tarjoajat ketä tahansa (äitejä, lastenhoitajia, sosiaalityöntekijöitä jne.) ja missä ympäristössä tahansa nämä hoivaa toteuttavatkin, he kohtaavat lähes aina tiettyjä rajoitteita, jotka johtuvat tästä nimenomaisesta työstä. Folbren (2001) mukaan rajoitteet tai niiden seuraamukset liittyvät matalaan palkkaan, alhaiseen yhteiskunnalliseen arvostukseen ja asemaan, sosiaaliseen syrjäytymiseen, vapaa-ajan ja autonomian puutteeseen sekä psyykkiseen loppuun palamiseen.

Tarkastelemme siis sijaisvanhemmuutta hoivana, jota ohjaavat arvoihin perustuvat uskomukset siitä, kenen, miten ja millä ehdoilla tätä hoivaa tulisi toteuttaa. Kremer (2006) nimittää näitä hoivan ideaaleiksi ja niitä tukeviksi institutionaalisiksi säännöiksi. Tästä näkökulmasta hoivaa (ja sijaishuoltoa hoivatyönä) voidaan tutkia:

- hoivan ihanteina eli intuitiivisina käsityksinä siitä, mitä on hyvä hoiva ja kasvatus, ja kuka on pätevin hoivan tarjoaja;
- hoivan käytäntöjen paikantumisen näkökulmasta: julkinen sektori, kaupalliset palvelut,

perhe, kolmas sektori

- temporaalisuuden näkökulmasta: pitkäaikainen, lyhytaikainen ja/tai kertaluonteinen hoiva
- hoivan tarjoajan ja vastaanottajan välisinä suhteina, mm. perhesuhteiden logiikkaan perustuva hoiva, valtion ja kaupallisten laitosten tarjoama ja sopimuksin säädelty ammattimainen hoiva tai vapaaehtoistyönä, esimerkiksi järjestöissä tehtävä hoiva, jota ohjaa sovittujen ja moraalisten sääntöjen yhdistelmä (Zdravomyslova & Tjomkina 2015, 532)

- hoivan yhteiskunnallisen aseman näkökulmasta koko yhteiskunnan tai konkreettisten instituutioiden tasolla: esim. ovatko hoivatoimet yhteiskunnallisesti merkittäviä ja tunnustetaanko ne työksi, josta saa palkkaa vai ajatellaanko niitä perheen sisäisenä tukena ja joidenkin perheen/yhteiskunnan jäsenten moraalisenä velvollisuutena toisia kohtaan (Tšernova 2013, 67).

Nykytutkimuksessa korostetaan paitsi hoivan sisällön ja sen tarjoamisen olosuhteiden monitahoisuutta ja hoivaan liittyviä tunne- ja valtauloittuvuuksia, myös hoivaa tarjoavien toimijoiden monitahoista kokonaisuutta. Hoivan paikantumisesta ei enää ajatella julkisen ja yksityisen sektorin kahtiajakona, vaan pikemminkin perheen, valtion, markkinoiden ja kolmannen sektorin muodostamana vinoneliönä (Daly 2002; Daly & Lewis 2000). Tämä tarkoittaa sitä, että hoivan järjestelmät, jotka koostuvat ideologioista (kuka, ketä ja miksi), institutionaalisista rakenteista (missä, milloin ja millä säännöillä) ja hoivakäytännöistä (miten), voivat aina olla näiden osatekijöiden yhdistelmä.

Lapsikylä hoivan ja sijaisvanhemmuuden ammatillistumisen kontekstina

Lapsikylä⁴ on sijaishuollon muoto, joka perustuu ihanteeseen perheenomaisesta hoivasta ja joka on tarkoitettu vaihtoehdoksi laitoshoidolle (lastenkodille). Venäjällä on erityyppisiä lapsikyläiä. Osa niistä on syntynyt kansainvälisessä yhteistyössä (esim. SOS-lapsikylät), osa yksittäisten hyväntekijöiden rahoittamana ja osa sijaisvanhempien itseorganisoitumisen kautta oma-aloitteisesti. Lapsikylän ja muiden sijaishuollon muotojen olennainen ero on lapsikylän omanlainen alueellinen ja sosiaalinen rakenne.

Venäjällä lapsikylä on usein esikaupungissa tai kaupungin ulkopuolella sijaitseva suljettu ja vartioitu asuinalue, johon kuuluu kymmenkunta kaksikerroksista taloa. Kaikki talot, joiden pinta-ala on useimmiten 100–160 m², on rakennettu samalla kaavalla, ja niissä on kaikki, mitä suurperhe tarvitsee elämiseen, huonekaluista kodinkoneisiin. Kussakin talossa asuu yksi sijaisperhe, johon kuuluu vähintään yksi sijaisvanhempi ja useampia lapsia, jotka voivat olla joko sijaislapsia tai biologisia lapsia. Tutkimissamme kylissä vain yhdessä sijaisvanhemmat olivat talon todellisia tai potentiaalisia omistajia, kun kaikissa muissa tapauksissa kyse oli talon pitkäaikaisesta vuokrauksesta. Lapsikylässä on myös julkisia tiloja, kuten koulu, toimintakeskus, ruokala, hallintorakennus sekä leikki- ja urheilukenttä. Tämän infrastruktuurin käyttö voi olla avoin paitsi lapsikylän asukkaille (sijaisvanhemmille ja lapsille) myös naapurustossa asuville perheille.

Lapsikylät rakentuvat organisatorisena ja sosiaalisena ympäristönä eri tavoin riippuen niiden syntyhistoriasta. Niissä voi olla eroavaisuuksia seuraavien tekijöiden osalta:

- Perhemalli kasvatuksen mallina: useimmiten lapsikylissä asuvat sijaisperheet ovat perheitä, jotka koostuvat kahdesta sijaisvanhemmasta ja 6–10 sijaislapsista ja biologisesta lapsesta, mutta perheiden koko voi vaihdella.

- Tapa, joilla sijaisvanhempien yhteisö on muodostettu (potentiaalisten sijaisvanhempien valintakriteerit ja lapsikylään muuttamiseen vaikuttavat motiivit): sijaisvanhempien yhteisön muodostamistavat voivat olla erilaisia ja niiden muodollisuuden aste voi vaihdella ja riippua

siitä, kuka tekee sijaisvanhempien valinnan (asiantuntijaryhmä vai kylähallinto; mikä paino on lapsikylässä jo asuvien sijaisvanhempien suosituksilla; mikä on henkilökohtainen kokemus vapaaehtoistöistä kylässä) ja siitä, millainen merkitys on erilaisilla elämäntapavaihtoilla.

– Lapsikylässä asuvien sijaisvanhempien asema voi myös vaihdella. He voivat olla palvelusuhteessa kylää ylläpitävään järjestöön tai vaikkapa kylässä toimivaan kouluun tai olla epävirallisen sijaisvanhempien yhteisön jäseniä.

– Lapsikylässä voi olla erillinen hallinnollinen organisaatorakenne, johon kuuluu myös siellä työskenteleviä asiantuntijoita, jotka eivät ole sijaisvanhempia eivätkä asu kylän alueella.

Lapsikylää voidaan pitää erityisenä hoivajärjestelmänä, joka on alueellisesti selkeästi rajattu ja jossa on mukana useita yhteiskunnallisia toimijoita, kuten perheet, julkinen sektori ja järjestökenttä. Ajallisesta näkökulmasta katsottuna lapsikylässä on kyse pitkäaikaishoidosta. Tämän kyseisen hoivamuodon tutkiminen auttaa ymmärtämään, kuinka sijaishuolto voi olla järjestetty laitoshoidon (lastenkodit) ja yksittäisen sijaisperheen välimuotona. Voidaan olettaa, että lapsikylässä asumisen fyysinen konteksti ja sijaisvanhempien yhteisö samanaikaisesti tukea ja kontrollia osoittavana sosiaalisena kontekstina tekevät sijaisvanhemmuuden ammattilistumisesta ajankohtaisen kysymyksen. Ne myös määrittävät sitä, miten sijaisvanhemmat ymmärtävät asemansa ja vanhemmuutensa roolien sisällön.

Lapsikylämalli perustuu sille ideaalille, että perhe on paras tapa ja paikka tarjota hoivaa ja kasvattaa sijoitettuja lapsia. Samanaikaisesti sijaisvanhempien ja kylässä työskentelevien asiantuntijoiden näkemykset sijaisvanhemmuudesta eroavat kuitenkin merkittävästi toisistaan. Toisaalta sijaisvanhemmuutta pidetään tietynlaisena moraalisen velvollisuuden täyttämisenä ja uhrautuvaisuutta hipovana epäitsekkytenä. Toisaalta taas tärkeänä pidetään sijaisvanhemmuuden ammatillisuutta, sen tunnustamista työksi sekä sen rinnastamista muihin henkilökohtaiseen hyötyyn tähtääviin hoitomuotoihin.

Moraalisten ja taloudellisten perusteiden yhdistämisen ristiriita koskee kaikkea hyväntekeväisyyteen ja hoivaan liittyvää yhteiskunnallisesti merkittävää toimintaa. Lapsikylämalli sijaishuollon muotona tuo kuitenkin omat erityispiirteensä sijaisvanhempien käsitykseen omasta toiminnastaan. Lapsikylän sosiaalinen rakenne edellyttää sitä, että sijaisvanhempien yhteisön lisäksi myös asiantuntijat ovat läsnä perheiden arjessa ja tarjoavat sekä vanhemmille että lapsille erilaisia tukipalveluita. Lapsikylässä asuvat sijaisperheet ovat vanhempien yhteisö, jonka resursseja, kuten henkistä tukea ja kokemusten sekä tiedon vaihtoa, sijaisvanhemmat voivat hyödyntää. Asiantuntijoiden ja kylässä asuvien muiden sijaisvanhempien osallistuminen merkittävästi perheiden arkielämään tekee autonomian ja kontrollin jännitteestä tärkeän osan sijaisvanhemmuuden määrittelyä. Mikäli sijaisvanhemmuutta tarkastellaan rakkautena, ei siis työnä, niin sijaisvanhemmat kokevat asiantuntijoiden, kylän työntekijöiden ja muiden sijaisvanhempien läsnäolon erittäin vaikeana. Seuraavaksi tarkastelemme, miten lapsikylässä asuvat sijaisvanhemmat itse määrittelevät oman hoivatoimintansa.

Sijaisvanhemmuus on rakkautta: ”Päällimmäisenä on rakkaus lapsia kohtaan, kun rahaan tai statukseen liittyvät asiat ovat toissijaisia.”

Joillekin tutkimukseemme osallistuneille sijaisvanhemmuus, kuten vanhemmuus ylipäänsä, määrittyy rakkauden, palvelemisen ja moraalisen velvollisuuden kategorioissa:

Vanhempi... sitä on silloin, kun sinä olet minun lapseni, minä rakastan sinua ja sinä olet minun poikani. Ja poika rakastaa sinua, koska hän hyväksyi sinut vanhemmaksi... Me

olemme vanhempia, koska otamme lapsia ja adoptoimme heidät sydämeemme. (FR3.)

Vanhemmuuden, lähinnä äitiyden, moraalinen velvollisuus liitetään uhrautuvaisuuteen, epäitsekkyyteen ja valmiuteen uhrata omat etunsa lapsen hyvinvoinnin vuoksi ja sitoutua omasta tahdostaan toisen tarpeisiin keskittyvään pitkäaikaiseen toimintaan. Tällaista lähestymistapaa hoivaan ja sen käytäntöihin voidaan kutsua normatiiviseksi. Se pitää sisällään tietyn hoivan ideaalin ja logiikan hoivan ja kasvatuksen taustalla. Tämänlaisen hoivan viitekehyksessä sijaisvanhempien tarjoamaa hoivaa ei pidetä turhana työnä, vaan päinvastoin eettisenä arvona, jolla on eksistentiaalinen merkitys. Sillä on positiivinen merkitys ja se nähdään ihmisarvoisen elämän edellytyksenä (Zdravomyslova & Tjomkina 2015, 569). Jotkut tutkimukseen osallistuneet määrittelevät sijaisvanhemmuuden merkityksen venäläisiin kulttuuripiirteisiin ja ortodoksisuuden etiikkaan perustuvana moraalisena periaatteena:

Suurin osa sijaisvanhemmista on valmis ottamaan lapsen sydämeensä. Ehkä se on venäläistä mentaliteettia ja ehkä lännessä se menee toisella tavalla, mutta venäläinen ottaa lapsen sydämeensä ainiaaksi. (FR3.)

Hyvän rakastavan hoivan logiikka pohjautuu henkilökohtaiseen ja luottamukselliseen vanhempien ja lasten väliseen suhteeseen, jonka perustana on hoivaajan epäitsekkyydestä ja vastuullisuudesta kumpuava halu huolehtia lapsen hyvinvoinnista: ”Kun otin ensimmäisen lapseni, niin halusin auttaa lapsia. Joilla ei ole mahdollisuutta hyvään elämään” (FR3).

Sijaisvanhemmat, jotka määrittelevät huolenpidon moraalisten arvojen ja hoivan etiikan avulla, painottavat, että he eivät tee minkäänlaista eroa biologisten ja sijaislasten välille. Osa tutkimukseen osallistuneista sijaisvanhemmista normalisoi sijaisvanhemmuuden ja rinnastavat sen biologiseen vanhemmuuteen kertoessaan sijaisvanhemmuuden kokemuksestaan:

Se oli kuin ensimmäinen. Sen jälkeen, kirjaimellisesti yhdeksän kuukautta myöhemmin, odotusten mukaisesti, tuli toinen raskaus ja sijaislapsen syntymä. (FR3.)

Osalle sijaisvanhemmuuden taustalla ovat eettiset periaatteet, jotka eroavat olennaisesti utilitarismin, byrokratian ja markkinatalouden periaatteista. Tällaisen sijaisvanhemmuuden käsityksen mukaisesti hoivan periaatteet olisi laajennettava koskemaan sosiaalialan laitoksia ja järjestöjä. Valtion perhe- ja lapsipolitiikan pitäisi perustua näille hoivan periaatteille:

Meillä sijaisvanhemmilla on todella hyvä asema, koska suhteessa lapsiin olemme vanhempia. Lapsille on yhdentekevää, olemmeko adoptiovanhempia, huoltajia vai sijaisvanhempia. Olemme heille vanhempia ja muusta he eivät välitä. Mutta suhteessa valtioon olemme kasvattajia. Kun he alkavat selittää sinulle, että sijaisvanhemmuus on harrastuksesi, niin sanot: ”Ei, ystäväni. Sinä ja minä olemme samaa verta. Me suoritamme yhtä ja samaa tehtävää – lapsista huolehtimista”. Koska lapsemme ovat valtion erityissuojelun alaisia ja me suoritamme sinun kanssasi nyt juuri tätä suojelua, joten tämän vuoksi minä en anna periksi ennen kuin tehtävä on tehty. (FR3.)

Tämän näkökulman kannattajat suhtautuvat negatiivisesti vanhemmuuden ammatillistumiseen. He eivät ensinnäkään usko, että vanhemmuutta, joka ymmärretään rakkautena lapseen, voisi mitata. Heidän mielestään vanhemmuus on kiintymystä ja kokonaisvaltaista hoivaa, eikä

vain konkreettisia, tarkoin määriteltyjä ja standardisoituja toimintoja. Toiseksi rakkauteen perustuvaa huolenpitoa ei ole mahdollista formalisoida ja alistaa sellaiselle byrokraattiselle logiikalle, johon kuuluu vanhemmuuden käytäntöjen standardisointia ja sijaisvanhempien tilivelvollisuutta:

Tämä ei ole enää tarkkailua, vaan pikemminkin sekaantumista perheasioihin, joihin kuuluvat koulutuspolkuihin, terveydenhoidollisiin valintoihin ja kasvatukseseen vaikuttaminen, eli vanhemman tehtävät korvataan kasvattajan tehtävillä. (FR3.)

Sijaisvanhemmuuden ammatillistumisen esiintuominen ja työkatteista keskusteleminen herättävät useita kriittisiä argumentteja rakkauteen perustuvaa sijaisvanhemmuutta kannattavien vastaajien keskuudessa.

Lastenkodeissa kasvavien lasten määrän vähentämiseksi valtion politiikka on ensisijaisesti sijoittaa lapsia sijaisperheisiin, mutta samalla aineellinen ja aineeton tuki sijaisvanhemmille on jäänyt entiselle tasolle. Esimerkkinä tästä mainittiin meneillään olevan lastensuojelun sijaishuollon uudistus. Järjestelmän uudistukseen on budjetoitu suuria summia ja siitä keskustellaan julkisuudessa aktiivisesti, mutta sijaisvanhempien tuet eivät nouse. Samalla tiedotusvälineissä luodaan kuvaa voittoa tavoittelevista vanhemmista, jotka pitävät sijoitettuja lapsia taloudellisen hyödyn välineenä:

Tietysti Delin⁵ perheen tarina järkytti meitä tänä vuonna. Se, tietysti, paljasti paljon. Mutta esillä olivat moskovalaiset tulot, ja meiltä alkoivat kaikki tietysti kysymään: "Saatteko todella niin paljon rahaa?" Eihän meillä, tietenkään, ole edes kymmenesosa tuollaisista summista. Ja puhuttiin juuri Moskovasta, luonnollisesti. Nousi esille kysymys taloudellisesta hyödystä. (FR2.)

Lisäksi sijaisvanhemmuuden ammatillistuminen tuo mukanaan vaaran, että valtio eli käytännössä lastensuojeluviranomaiset sijoittavat lapsia perheisiin joko noudattaen toimintaohjeita tai mielivaltaisesti ottamatta huomioon sijaisvanhempien mielipidettä, perheen resursseja tai lapsen ikää, terveydentilaa ja mahdollisia sisaruksia. Eli sijaisvanhemmuuden ammatillistumisessa vanhempien tulee palvella valtion tai lastensuojeluviranomaisten etuja eikä heillä ole mahdollisuutta valita lasta, jonka he haluavat ottaa kasvatettavakseen.

Sijaisvanhemmuuden ammatillistumisessa vanhemmat pelkäävät, että valtio käyttää heitä entistä enemmän hyväkseen: "Minua pelottaa ammatillisessa sijaisperheessä jälleen valtio, koska se asettaa velvoitteita" (FR4). Myös valtion lisääntyvä valvonta huolettuu sijaisperheitä:

Valtio antaa lapsen ja sanoo: "Näkemiin. Me tulemme valvomaan teitä. Räpiköikää miten haluatte", näin viranomaisilla on enemmän mahdollisuuksia kontrolloida. (FR2.)

Fokusryhmäkeskusteluihin osallistuneet sijaisvanhemmat ottivat esille esimerkkejä lastensuojeluviranomaisten käyttämistä uusista, sähköisistä keinoista valvoa sijaisperheen tilannetta. Viranomaiset esimerkiksi pakottivat sijaisperheet rekisteröitymään Instagramiin ja julkaisemaan siellä säännöllisesti kuvia ja videoita lasten elämästä.

Eräs argumentti sijaisvanhemmuuden ammatillistumista vastaan on vanhempien käsitys, että tällainen lähestymistapa perustuu länsimaiseen malliin, joka ei sovi Venäjän kontekstiin ja sen vanhemmuutta koskeviin arvokäsityksiin. Lisäksi sijaisperhemallia kuvattiin jonkin-

laisena liukuhihnana, joka kuljettaa lapsia perheestä toiseen:

Lapsen väliaikainen oleskelu tietyssä kahden aikuisen perheessä, eli ammattimainen sijaisperhe, johon kädestä pitäen tuotiin ja sanottiin: "Pitäkää". (FR4.)

Sijaisperhemalliin suhtaudutaan kielteisesti lapsen tulevaisuuden kannalta, sillä hän ei ehdi sisäistää senhetkisiä perhesuhteita eikä muodostaa pitkäaikaisia suhteita hänestä huolehtiviin aikuisiin:

Vai tuleeko siitä vain väliaikainen käynti niin kuin hostellissa? Onhan siellä toki äiti ja isä. Tulet hostelliin, sinun pitää olla siellä kuukausi tai kaksi ja sanoa, haluatko jäädä. He ottivat sinut ammattimaisesti vastaan, hymyilivät aurinkoisesti, ja lähettivät pois. (FR4.)

Edellä kuvattu argumentaatio on käytännössä sijaisvanhempien vaatimus autonomiasta. Siinä keskeistä on hoivan etiikka ja käsitys hoivasta rakkautena, jota ei voi säännellä muodollisilla vaatimuksilla, alistaa byrokraattiselle logiikalle tai kontrolloida ulkopuolelta. Vain sijaisvanhemmat itse voivat taata sellaisen hoivan ja sen oikeellisuuden verrattuna muihin keinoihin pitää huolta sijaislapsista.

Tämä sijaisvanhempien näkemys rakentuu rakkauden, palvelun ja kutsumuksen moraaliseettisille kategorioille. Tutkimukseen osallistuneet sijaisvanhemmat pyrkivät korostamaan tehtävänsä symbolista merkitystä ja omaa erityisyyttään henkilönä, jolla on tietynlainen arvojärjestelmä, jonkinlainen luonnonlahja, lämpöä, resursseja rakastaa, hoitaa ja kasvattaa sijaislapsia. Samalla he kuitenkin myöntävät, että rakkautta on vaikea mitata niin, että se voisi toimia perustana sijaisvanhemmuudelle. Vetoaminen moraalisiin antaa tiettyä varmuutta tehdyn valinnan oikeellisuudesta ja antaa sille merkityksen. Toisaalta toisista huolehtiminen on työstä, jokapäiväinen hoivatyö asettaa tiettyjä rajoituksia sijaisvanhemmille ja tuo esiin hoivatyön negatiiviset puolet, kuten vapaa-ajan ja autonomian puutteen, psyykkisen loppuun palamisen sekä esteet urapolulla ja itsensä toteuttamisessa (Folbre 2001). Hoivan ymmärtäminen altruismin ja itsensä uhraamiseen perustuvana rakkautena myös voimistaa turhautumista sekä tunnetta siitä, että sijaisvanhempien tehtävää väheksyvät niin yhteiskunta kuin läheiset ihmiset ja sijaislapsetkin.

Sijaisvanhemmuus on ammatti: "se on osaamista, tietoa ja taitoja"

Ajatusmalli sijaisvanhemmuudesta työnä pohjautuu käsitykseen siitä, että sijaisvanhemmuutta voi ja pitää tarkastella tarkoin määriteltynä toimintana, joka edellyttää todistuksin varmennettua tietoa, sopimussuhteita ja maksua työstä. Tällöin hoiva ymmärretään työnä eli sisällöltään ja toteutustavaltaan erityisenä toimintana, joka vaatii hoivan tarjoajalta tietynlaista tietoa ja kompetenssia sekä emotionaalisuutta. Vastaavasti, kuten mikä hyvänsä muukin työ, sen on oltava palkallista. Tämän hoivanäkemyksen mukaisesti sijaisvanhemmat määrittävät itsensä ammatillisiksi, ensinnäkin koska heillä on kasvatusalan ammatillinen peruskoulutus ja toiseksi, koska he ovat jo pitkään toimineet sijaisvanhempina monelle erityistä tukea tarvitsevalle lapselle, kuten esimerkiksi teini-ikäisille tai kehitysvammaisille. Soveltuvan koulutuksen vuoksi sijaisvanhemmuus mielletään työksi, mikä tarkoittaa tässä tapauksessa ammatillisten tietojen ja taitojen soveltamista sijoitettujen lasten kasvatukseen.

Kokemuksensa perusteella itsensä ammattilaisiksi määrittelevät sijaisvanhemmat katsoivat, että vanhemmuus muuttuu työksi, kun perheessä kasvatetaan suurta määrää lapsia (vähintään viisi kasvattilasta):

Ja vasta seitsemän vuoden päästä päätimme ottaa lisää lapsia. Otimme siis kolme lasta. Ja siitä alkoi oikeasti työ. Jätin palkkatyöni, olin töissä päiväkodin johtajana ja kasvattajana. Minun oli pakko. Ja juuri siis halu auttaa lapsia, ammattimaisesti. (FR1.)

Tällaisessa tilanteessa hoivasta tulee päätoimista yleisimmin naisilla, joiden on hoidettava sekä kotityöt, lasten hoitaminen että myös vietävä heitä kouluun, kerhoihin ja terveysasemille:

Me emme todellakaan voi tehdä [muuta] työtä, me hoidamme lasten hoidon, kasvatuksen, kuntoutukset, kyyditsemiset. Viemme lapsia viiteen eri kouluun. (FR5.)

Toinen tärkeä osatekijä vanhemmuuden ammatillistumisessa on kokemus sijaisvanhemmuudesta. Kaikissa tutkituissa lapsikylissä yhtenä säännönmukaisena rekrytointikriteerinä oli 3–5 vuoden kokemus sijaisvanhemmuudesta. Haastateltujen mukaan lopullisena ammatillisuuden osoituksena on se, että lapsikylissä asuvat sijaisvanhemmat ottavat kasvatettavakseen niin kutsuttuja vaativia lapsia: murrosikäisiä, psyykkisistä tai fyysisistä ongelmista kärsiviä sekä sisarusparvia. Toisin sanoen lapsia, jotka eivät vaadi vain erityistä hoivaa, vaan myös erityistä tietoa ja taitoa heitä kasvattavilta aikuisilta. Juuri tämä yhdistelmä eli lasten lukumäärä, heidän erityispiirteensä sekä vanhempien kokemus tarkoittivat osan mielestä kasvattiperheiden ammatillisuutta: ”On yksi asia kasvattaa pieniä lapsia, mutta on aivan toista, kun sinulla on murrosikäisiä”. (FR3.)

Tämän lisäksi itsensä määrittelevä sijaisvanhemmuuden ammatillaiseksi riippuu henkilön iästä. Yli 40-vuotiaat naiset pitivät sijaisvanhemmuutta työnä muita todennäköisemmin. Tätä selittää heidän ikänsä ja elämänvaiheesta toiseen siirtymisensä sekä naistapainen toiminta, jotka ovat kaikki sidoksissa niin biologiseen vanhemmuuteen kuin sijaisvanhemmuuteen. Sukupuolesta ja iästä johtuvien ominaisuuksien yhdistyminen selittää niiden tutkimukseen osallistuneiden aseman, jotka käyttivät paljon aikaa lasten kasvattamiseen, mikä tapahtui usein heidän urakehityksensä kustannuksella ja näin heikentäen heidän asemaansa työmarkkinoilla. Naiselle tyypillisen toiminnan ja äitiyteen vaadittavien kykyjen ammatillistuminen tuo heille mahdollisuuden saada työstään palkkaa ja toimia samalla sosiaalisesti merkityksellisessä työssä. Myös muutos suhtautumisessa omaan työhönsä ja omien tekemisiensä järkipäistäminen auttoivat joitakin heistä selviytymään psyykkisestä loppuun palamisesta ja emotionaalisen työn kuormittavuudesta: ”Kun ymmärsin tämän olevan työtä, tunsin oloni kevyemmäksi”. (FR1.)

Osa fokusryhmäkeskusteluihin osallistuneista sijaisvanhemmista ajatteli ammatitaidon merkitsevän sitä, että he ovat sijaisvanhempina jatkuvassa uuden informaation etsimisen prosessissa ja saavat uutta tietoa siitä, kuinka kasvattaa lapsia paremmin, jotta heidän työnsä hoivaajina olisi mahdollisimman menestyksellistä ja tuloksellista.

Tutkimuksemme mukaan käsitys sijaisvanhemmuudesta työnä kehittyi sitä mukaa, kun puhutaan ongelmista, joita sijaisvanhemmat kohtaavat järjestäessään sijoitettujen lasten hoivaa. Juuri silloin tulevat tarpeeseen ne tiedot, taidot ja kyvyt, joita voidaan käyttää päivittäisissä hoivan käytänteissä ilmenevien konkreettisten ongelmien ratkaisemisessa:

Kun pitää ratkaista, kuinka toimia lapsen kanssa, joka ei tuoksu samalta kuin oma jälkeläinen. Juuri tätä minulle on ammattimaisuus. Toinen kysymys on, kuinka tällaiseen voi opetella. (FR2.)

Sijaisvanhemmat ovat sitä mieltä, että osallistuminen valmennukseen, joka on ollut vuodesta 2012 lähtien välttämätön kaikille lapsen adoptioimisesta ja huoltajuudesta kiinnostuneille, on tärkeä ja välttämätön askel kohti ammatillistumista:

Mielestäni rakastaminen ja tietäminen ovat sellaisia asioita, jotka yhdistyvät vasta myöhemmässä vaiheessa. Kun lapsi syntyy, ei äitikään osaa vielä mitään. Hän näkee lapsensa ja on onnellinen, ja vasta sen jälkeen alkavat haasteet. Sitten sitä alkaa muotoutumaan jonkinlaista osaamista ja kokemusta. Mielestäni tässä on tärkeässä roolissa sijaisvanhempien valmennus ja sitä on korostettava, sillä juuri se antaa ammattitaidon. Valmennukseen osallistuneet ovat useimmiten innostuneita, mutta eivät kaikki kuitenkaan lähde sen jälkeen hakemaan lasta. Juuri siellä tuodaan esiin tosiseikat – että tämä on hieno juttu, mutta toisaalta on myös sitä ja tätä ja niin edelleen. Tämä panee ihmiset miettimään, mikä on todella hienoa. Sitten he tulevat jonkin ajan päästä uudestaan. Tätä onkin se ammattimainen lähestymistapa, kun sinulla on opettaja, joka kertoo kuinka asiat todellisuudessa ovat. (FR3.)

Lisäksi he korostavat sitä, että vastaavan valmennuksen ei pitäisi olla kertaluonteista. Sijaisvanhemmuuden tulee olla jatkuvaa opiskelua, sillä kasvatusta nähdään prosessina, joka vaatii vanhemmuutta koskevien tietojen jatkuvaa täydentämistä. Näin ei vain vanhemmuuden yleisellä tasolla, vaan myös käytännön tasolla, jolloin lapsella on omat sukupuolesta, iästä sekä fyysisistä, sosiaalisista ja kommunikatiivisista tekijöistä johtuvat erityisyytensä, jotka muuttuvat lapsen kasvamisen tahdissa. Tällaisia tietoja tarvitsevat erityisesti ne vanhemmat, jotka ovat tosiasiallisesti jo ammatillisia ottaessaan huolehdittavakseen erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia (teini-ikäisiä tai terveyteen liittyvistä ongelmista kärsiviä lapsia):

Jos on erityistä ammattitaitoa teini-ikäisistä, pitäisi olla mahdollisuus esimerkiksi kerran vuodessa tai parissa opiskella jotain teineistä. Jos lapsella on jokin kehitysvamma, niin tästä aiheesta pitää voida opiskella lisää. (FR2.)

Sijaisvanhempien tarvitsemien ammatillisten tietojen ja taitojen lisäksi fokusryhmähaastattelussa nousi useamman kerran esiin kysymys sijaisvanhempien ammatillisesta statuksesta. Statuksella tarkoitetaan tässä sitä, että henkilöllä on virallinen työsuhte (merkintä ansioluettelossa), ansiotyön mukainen palkka, työura sekä muut työläinsäädännön mukaiset edut ja tuet (sairausloma, vuosiloma, eläke). Käytännössä kaikki haastateltavat, riippumatta siitä kuinka he näkevät roolinsa sijaisvanhempana, ilmaisivat tyytymättömyytensä siihen, kuinka sijaisvanhemmuutta säännellään tällä hetkellä: ”Ihan kuin meitä olisi huijattu”. (FR1.)

Mihin tämä tyytymättömyys perustuu? Ensinnäkään sijaisvanhemmat eivät saa yhteiskunnalta ansaittua tunnustusta siitä tärkeästä työstä, jota he sijaisvanhempina tekevät yhteiskunnan hyväksi:

Palvelemme yhteiskuntaa – otamme lapsia huolehdittavaksemme ja annamme heille enemmän kuin lastenkoti. Tämä on todistettu. Mutta lastenkodeille yhteiskunta maksaa yhdestä

lapsesta 30 000 [ruplaa] viikossa, ja minä saan yhdestä lapsesta 7 500 kuukaudessa. (FR2.)

Toisekseen korvauksen määrä suhteessa työn vaativuustasoon ja lapsesta aiheutuviin kuluihin on riittämätön ja epäasianmukainen:

Jos herran tähden jotain tapahtuu, jos mieheni joutuu sairauslomalle eikä pysty tekemään työtä, joudumme kerjäläisiksi, koska emme me mitenkään pärjää näillä tuloilla. Ja tämäkö on normaalia? Ei meillä ole vapaaehtoisia sairausvakuutuksia tai vastaavia. Tarkoitan meitä aikuisia, vanhempia. Emme me tästä enää nuorene ja yhteiskuntaa ei kiinnosta. Sen mielestä tärkeintä on pitää lapset aisoissa. (FR2.)

Sijaisvanhemmat ajattelevat, että yhteiskunnalle on edullisinta mainostaa sijaisvanhemmuutta sulkien samalla lastenkoteja, sillä sijaisvanhemmat ovat halvempi vaihtoehto kuin sijoitetuista lapsista huolehtivien laitosten rahoittaminen. Jos lapset sijoitetaan laitoksiin, valtion pitää sijoittaa myös infrastruktuurin ylläpitoon, lastenkotien työntekijöiden palkkoihin ja sosiaalietuuksiin. Sijaisvanhemmille taas tarvitsee maksaa vain korvaus. Koko termi ”korvaus” kuvaa tutkimukseen osallistuneiden mielestä sitä, että sijaisvanhempien ajatellaan toteuttavan vain jotain täydentävää hyväntekeväisyyspalvelusta, josta he saavat pienen korvauksen. Tämän lisäksi riittämätön ansiotulo ja oikeudellisen statuksen puuttuminen johtavat siihen, että sijaisvanhempien arvostus – kuten muidenkin hoiva-alan ammattilaisten – jää alhaiseksi.

Ammatilliseen statukseen liittyvät ongelmat paljastuivat useille tutkimukseen osallistuneille sijaisvanhemmille vasta heidän ”päästyään projektiin” eli muutettuaan lapsikylään. Tämä selittyi ensinnäkin sillä, että ennen muuttoa lapsikylään suurin osa sijaisvanhemmistä oli palkkatyössä. Käytännössä kaikki lapsikylät sijaitsevat kaupungin ulkopuolella, ja lisäksi lapsikyliä koskevat muodolliset ja epämuodolliset säännöt. Niin kutsuttu perheiden täyttöaste säätelee lasten määrää, eli lapsia täytyy perheessä olla useampi – ei vain kahta tai kolmea. Muutettuaan lapsikylään ja lasten määrän perheessä kasvetta enemmistö naisista ja osa miehistä lopetti palkkatyön. Muodollisen statuksen puuttumiseen he suhtautuvat tässä tilanteessa tuskastellen ja se aiheuttaa alemmuudentunnetta:

Tämä on todella nöyryyttävää, jos rehellisiä ollaan. Kun täyttää kaikkennäköisiä papereita ja kysytään, mitä teet työksesi. No en mitään. Mies on meillä täysin merkityksetön. (FR1.)

Toiseksi työntekijän muodollisen statuksen puuttuminen vaikeuttaa lainansaantia pankista:

Tultiin siihen tulokseen, että tarvitaan auto, kun ei voi lapsia enää viiden hengen autolakaan kuskata. Mentiin ottamaan lainaa. Ja mitä teette työksenne? Annoin todistuksen verovirastolta, mutta ei kuitenkaan saatu lainaa. Eihän me olla ketään niin ei meitä voi miksiäkään kutsuakaan. (FR1.)

Muodollisen statuksen puuttumisen kolmantena ongelmana on tutkimukseen osallistuneiden sijaisvanhempien mukaan heidän muita heikommalla sosiaalietuutensa, kuten eläke. Yleisesti ottaen sijaisvanhemmat kokevat oman toimintansa lasten hoivaajana terveydelleen haitallisena:

Me emme tällä hetkellä ole työsuhteessa, ja eläkettä ajatellen tämä on aika iso juttu, nimenomaan juuri työhistoria. Ei se palkkaus siinä, vaan nimenomaan työsuhde. Meillä ei ole mitään turvaa. Tämän kaiken lisäksi me tietenkin haaskaamme terveytemme ja jääme sitten ilman eläkettäkin. Tai tyydymme pieneen eläkkeeseen. (FRI.)

Useat fokusryhmäkeskusteluihin osallistuneet käsittivät sijaisvanhemmuuden ammatillistumisen keinona ratkaista nämä ongelmat. Näiden lisäksi heidän mielestään erityisen haavoittuvia kohtia ammatillisessa sijaisperheessä ovat vanhemman loppuun palamisen riski, lapsen perheessä asumisen väliaikainen luonne, mikä estää avoimien ja täysin luottamuksellisten suhteiden syntyminen lapsen ja vanhempien välille, sekä perheen kasvaminen kohtuuttoman suureksi sijaislasten takia. Negatiivisiin ulkoisiin tekijöihin, jotka vaikeuttavat sijaisvanhemmuusinstituution kehitystä, kuuluivat tutkimukseen osallistuneiden mielestä aukot oikeudellis-normatiivisessa perustassa, ammattimaisten vanhempien oikeuksien ja velvollisuuksien vakiintumattomuus, sosiaalinen suojattomuus sekä sitkeät yhteiskunnalliset stereotyyptit, joita vahvistavat median esittämät mielikuvat rahanahneista ja valtiolta rahaa lypsävistä sijaisvanhemmista. Sijaislapset puolestaan ovat median luomissa mielikuvissa sosiaalisesti sopeutumattomia, häiriintyneitä ja riskiryhmään kuuluvia.

Yhteenvedo

Vanhemmuuden ammatillistuminen on globaali trendi, joka pyrkii poistamaan moderneissa yhteiskunnissa syntyneen hoiva-alan monimutkaistumisesta sytyneen hoivavajeen niin, että se vaatii työntekijöiltä entistä enemmän erikoistuneita tietoja, taitoja ja kompetensseja. Lisäksi hoivan toteuttamiseen osallistuvien toimijoiden ja hoivapaikkojen määrä on kasvanut. Tässä kontekstissa sijaisvanhemmuus toimii selkeänä esimerkkinä siitä, miten globaalit muutokset ja paikalliset kontekstit vaikuttavat hoivan käsitteen uudelleenmäärittelyyn. Nyky-Venäjällä tapahtuvan lastensuojelu-uudistuksen tarkastelu auttaa näkemään, millä tavalla hoivan ihanteet ja institutionaalinen järjestelmä muuttuvat valtion politiikan tasolla.

Sosiologisesti hoivaa voidaan tarkastella eri näkökulmista: erityisenä naistapaisena toimintana, tietynlaisena hoivaajan ja hoivattavan välisenä suhteena ja toimintana, jota säätelee institutionaalinen logiikka ja jota määrittävät kulttuuriset mallit. Jälkimmäinen lähestymistapa suuntaa tutkijoiden huomion hoivaan työhön, jolla on tietty sisältö ja työehdot. Siihen liittyvät myös emotionaalisen ja vallan ulottuvuudet, jotka läpäisevät kyseisen toiminnan.

Lapsikylien hoivajärjestelmä perustuu ihanteeseen hoivasta perheessä, jossa sijaisvanhempien ja lasten välillä on pitkäaikainen suhde. Lapsikylässä tapahtuva hoiva paikantuu tarkkaan maantieteelliseen paikkaan ja sisältää useita sosiaalisia toimijoita, jotka antavat oman panoksensa hoivan toteuttamiseen: sijaisperheet, valtio ja järjestöt. Suhde, joka muotoutuu hoivan tarjoajan ja sen vastaanottajan välille on luonteeltaan moniulotteinen. Toisaalta hoiva toteutuu perheissä ja perustuu läheisten, lämpimien ja henkilökohtaisten suhteiden logiikkaan. Toisaalta se on alisteinen valtion instituutioiden säännöille, jotka pyrkivät kyseisen toiminnan virallistamiseen ja vanhempien tilivelvollisuuteen lastensuojeluviranomaisille ja perheiden kanssa työskenteleville asiantuntijoille. Tämän lisäksi yhtä merkittävä hoivan säätelijä on sijaisvanhempien yhteisö, jolla on kahtalainen rooli: se toimii sekä tukena että yhtenä sijaisvanhempien käyttäytymistä kontrolloivana tahona. Lisäksi asian ymmärtämiselle on tärkeää hoivan status ei vain yhteiskunnassa, vaan konkreettisten instituutioiden – lapsikylien – tasolla.

Hoivan statuksen problematisointi liittyy sijaisvanhempien käsitykseen heidän toimintansa sisällöstä: onko se sosiaalisesti merkittävää ja tunnustetaanko se työnä vai luokitellaanko se moraaliseksi velvollisuudeksi ja palveluksi, rakkaudeksi.

Empiirisen aineistomme analyysi osoittaa sijaisvanhempien hoivakäsitysten ristiriitaisuuden. Käsitelyssä ilmenee rakkauden ja työn dikotomia. Käsitely hoivasta rakkautena ymmärretään moraalisen velvollisuuden ja palvelun kategorioissa, mikä luo erityisen viitekehysten sille, miten sijaisvanhemmuutta ja vanhempien toiminnan logiikkaa tulkitaan. Tässä viitekehyksessä kiistetään mahdollisuus hoivan virallistamiseen ja sen alistamiseen sopimusten säännöille sekä byrokratian ja markkinavoimien sanelulle. Tästä näkökulmasta vanhemmuuden ammatillistuminen näyttää mahdottomana, koska se johtaa vanhempien toiminnan suurempaan kontrollointiin ja perheiden autonomian menettämiseen, jolloin sijaisperheistä tulee käytännössä täysin alistettuja valtiolle. Tämän lisäksi ammatillistumista pidetään tyyppillisesti länsimaisena kehityskulkuna, joka ei sovi erityiseen venäläiseen hoivan etiikkaan. Hoivan ymmärtäminen rakkautena paitsi suurentaa hoivatyön mahdollisia negatiivisia seurauksia, myös lisää turhautumista ja vanhempien subjektiivista kokemusta siitä, että heidän panostustaan sijaislasten hyvinvointiin ei arvosteta riittävästi.

Käsityksen hoivasta työnä jakavat ne sijaisvanhemmat, joilla on kasvatustalon koulutus, tai jotka kokevat itsensä ammatillisiksi siitä syystä, että heillä on kokemusta ns. vaikeiden lasten sijaisvanhemmuudesta. Vanhemmuuden ammatillistuminen toimii heille keinona rationalisoida hoivaa ja vahvistaa heidän tarvettaan hankkia vanhemmuuteen liittyvää erityisosaamista ja lapsista huolehtimisen taitoja. Ne sijaisvanhemmat, jotka pitävät itseään ammatillisina, ovat tyytymättömiä hoivan matalaan arvostukseen yhteiskunnassa, mikä näkyy sekä stereotyyppien että sosiaalipolitiikan tasolla. Vanhemmuuden ammatillistuminen näyttää heille keinona muuttaa tilanne. Tällä tavalla lapsikylässä sijaisvanhempien yhteisönä muodostuu erityinen hoivan järjestelmä, joka perustuu hoivan jaettuun paikkaan ja pitkäaikaiseen luonteeseen sekä lämpimän, henkilökohtaisen perheenomaisen huolenpidon priorisointiin parhaana tapana kasvattaa sijaislapsia. Sen lisäksi hoivan matala arvostus yhteiskunnassa, sijaisvanhempien motiiveja koskevien sosiaalisten konventioiden puute sekä valtion hegemonia lastensuojelun alalla kärjistää dilemmaa moraalisten ja taloudellisten perusteiden yhteensovittamisesta sijaisvanhempien toiminnassa.

Artikkelin ovat kääntäneet venäjältä suomeen Helsingin yliopiston Kääntämisen ja tulkituksen maisteriohjelman opiskelijat Marianne Aro, Miila Karjalainen, Toini Kempinen, Karri Kinnunen, Kaisa Niemi, Katja Pulkkinen ja Lauri Puranen.

Viitteet

- 1 Artikkelin alkuperäinen versio on julkaistu venäjäksi: Tšernova, Žanna & Kulmala, Meri (2018), ”Po složnosti – eto rabota, po sostojaniju duši – semja”: professionalizatsija prijemnogo roditelstva v sovremennoyi Rossii. – *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoi antropologii* 21:3, 46–70. <https://doi.org/10.31119/jssa.2018.21.3.3>.
- 2 Artikkelissa analysoitu empiirinen aineisto koostuu viidestä litteroidusta sijaisvanhempien kanssa käydystä fokusryhmäkeskustelusta (FR1–5) sekä kolmesta eri lapsikylissä asuvien sijaisvanhempien asiantuntijahaastattelusta (H1–3). Jokaiseen fokusryhmään osallistui 11–12 haastateltavaa ja ne kestivät noin kaksi tuntia. Fokusryhmissä keskusteltiin sijaisvanhemmuuden ja lapsikyläkontekstin erityiskysymyksistä. Empiirinen aineisto kerättiin touko-kesäkuussa 2017 Meri Kulmalan johtamassa tutkimushankkeessa ”Lapsen oikeus perheeseen – lastensuojelun deinstitutionalisaatio Putinin Venäjällä”, joka on saanut rahoitusta Suomen Akatemialta, Koneen Säätiötä sekä Helsingin yliopistolta.
- 3 Toim. huom. Mies- ja naistapaisuus ovat sukupuolitutkimuksen termejä, joilla tarkoitetaan naisiin ja miehiin liitettyjä kulttuurisesti rakentuneita eleitä, puhetapoja ja toimintamalleja.
- 4 Venäjällä on yli kymmenen lapsikylää tai perhekylää, joissa asuu useita sijaisperheitä yhdessä. Tämä artikkeli perustuu empiiriseen aineistoon, joka on kerätty viidessä eri lapsikylässä ympäri Venäjää.
- 5 Suom. huom. Kyseessä ovat sijaisvanhemmat Mihail ja Svetlana Del, joilta otettiin huostaan kymmenen sijaislasta 11.1.2017. Asiaa on puitu oikeudessa vuosikausia ja tapauksesta on uutisoitu Venäjän tiedotusvälineissä aktiivisesti. Monet syyttivät perhettä kasvattilasten hankkimisesta rahallisen hyödyn vuoksi.

Lähteet

- Bogdanova, Jelena (2017), Russian SOS Children’s Villages and Deinstitutionalisation Reform: Balancing between Institutional and Family Care. – *The Journal of Social Policy Studies* 15:3, 395–406.
- Daly, Mary (2002), Care as a Good in Social Policy. – *Journal of Social Policy* 31:2, 251–270.
- Daly, Mary & Lewis, Jane (2000), The Concept of Social Care and the Analysis of Contemporary Welfare States. – *British Journal of Sociology* 51:2, 251–270.
- Finch, Janet & Groves, Dulchie (eds.) (1983), *A Labour of Love: Women, Work, and Caring*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Fine, Michael (2007), *Caring Society? Care and the Dilemmas of Human Service in the 21st Century*. Houndmills: Palgrave.
- Folbre, Nancy (2001), *The Invisible Heart: Economics and Family Values*. N.Y.: New Press.
- Giddens, Anthony (2004), *Transformatsija intimnosti*. SPb: Piter.
- Hochschild, Arlie (1989), *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home (with Anne Machiung)*. N.Y.: Viking.
- Hochschild, Arlie (2003), *The Commercialization of Intimate Life: Notes from Home and Work*. San Francisco, LA: University of California Press.
- Kremer, Monique (2006), The Politics of Ideals of Care: Danish and Flemish Child Care Policy Compared. – *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 13:2, 261–285.
- Kulmala, Meri, Rasell, Michael & Chernova, Zhanna (2017), Overhauling Russia’s Child Welfare System: Institutional and Ideational Factors behind the Paradigm Shift. – *The Journal of Social*

- Policy Studies* 15:3, 353–366.
- Lovtsova, Natalija (2005), Professionalizatsija roditelstva: Politika, teorija i praktika. – *Antropologija professii*. Red. Pavel Romanov & Jelena Jarskaja-Smirnova. Saratov: TsSPGI, Nautšnaja kniga, 432–460.
- Rummery, Kirstein & Fine, Michael (2012), Care: A Critical Review of Theory, Policy and Practices. – *Social Policy and Administration* 46:3, 321–343.
- Simonova, Olga (2013), Emotsionalnyi trud v sovremennom obščestve: nautšnyje diskussii i dalneišaja kontseptualizatsija idei A. R. Hohšild. – *Žurnal issledovanii sotsialnoi politiki* 11:3, 339–354.
- Tšernova, Žanna (2011), Kto, o kom i na kakih uslovijah dolžen zabolitsja? Gendernyi analiz režimov zaboty i sotsialnoi politiki. – *Žurnal issledovanii sotsialnoi politiki* 9:3, 295–318.
- Tšernova, Žanna (2013), *Senja kak političeski vopros: gosudarstvennyi proekt i praktiki privatnosti*. SPb: Izdatelstvo EUSPb.
- Tšernova, Žanna & Špakovskaja, Larisa (2016), Professionalizatsija roditelstva: meždu ekspertnym i obydenym znanijem. – *Žurnal issledovanii sotsialnoi politiki* 14:4, 521–534.
- Ungerson, Clare (2005), Care, Work and Feeling. – *The Sociological Review* 53:2, 188–203.
- Zdravomyslova, Jelena & Tjomkina, Anna (2015), *12 lektsii po gendernoi sotsiologii: utšeb. posobije*. SPb: Izdatelstvo EUSPb.